

ธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา: การปริวรรต การแปลและการวิเคราะห์ Dhammapadattṭhakathāgāthāyojanā : Transliteration Translation and Analysis

เอกชัย คำดีบ

พระครูสิริปริยัตยานุศาสตร์

Ekachai Khamtip

Phrakrusiripariyatyanusath

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: Khamtib456@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา โยชนาและปริวรรตธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนาบาลีอักษรไทยเป็นบาลีอักษรโรมัน 2) เพื่อแปลธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนาบาลีอักษรโรมันเป็นภาษาไทย 3) เพื่อวิเคราะห์การนำเสนอเนื้อหาคำศัพท์และไวยากรณ์ในธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา เป็นการวิจัยเอกสาร ทำการวิเคราะห์ไวยากรณ์โดยคำและคำขยายความ

ผลการวิจัยพบว่า 1) อรรถกถาคือคัมภีร์ที่แต่งอธิบายและตีความพุทธธรรม ฎีกาคือคัมภีร์ที่แต่งขยายความอรรถกถาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โยชนาคือคัมภีร์ที่อธิบายการสร้างประโยคและแปลความหมาย ธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนาเป็นคัมภีร์ที่แต่งโดยพระสิริสุเมธมหาราษฎร เพื่ออธิบายคาถาท่องเรื่อง ในธัมมปทัฏฐกถา 8 ภาค ในงานวิจัยนี้ได้ปริวรรตจากภาษาบาลีอักษรขอมเป็นอักษรโรมันเพียง 4 ภาค คือ ภาคที่ 1 - ภาคที่ 4 2) การแปลคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนาภาษาบาลีอักษรโรมันเป็นภาษาไทย การแปลภาษาบาลี มี 3 วิธี ได้แก่ (1) แปลยกศัพท์ เป็นการแปลแบบศัพท์ต่อศัพท์หรือแปลบทต่อบท (2) การแปลโดยพยัญชนะ เป็นการแปลแบบคำต่อคำหรือการแปลแบบตรงตัว และ (3) แปลโดยอรรถ เป็นการแปลที่ไม่ได้มุ่งรักษาโครงสร้างทางไวยากรณ์ ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกวิธีแปลโดยอรรถเป็นภาษาไทย 3) การวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้เลือกอันตรคาถาที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา ภาคที่ 1- 4 โดยนำคำศัพท์จากอันตรคาถาที่อยู่ในเรื่อง วรรคละ 1 เรื่อง และ

วิเคราะห์ตามประเด็นดังต่อไปนี้ คือ (1) วิเคราะห์เนื้อหาและแหล่งที่มาของอรรถาธิบาย (2) วิเคราะห์คำศัพท์และไวยากรณ์ให้เห็นหน้าที่ ที่มา ประเภท ความหมาย และคำแปล

คำสำคัญ : ัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา, ปวิวรรต, การแปล, วิเคราะห์

Abstract

This research aims 1) to study the history and background of the commentaries, sub-commentaries, Yojana, and the transliteration of the Dhammapadaṭṭhakathā^ākā^āthā^āyojanā from Thai script to Romanized Pali; 2) to translate it into Thai; and 3) to analyze its presentation by vocabulary and grammar. It is a documentary research analysed by grammatical word and its explanation.

The findings reveal that: 1) Commentaries are texts elaborating and interpreting the Buddhist doctrines. Sub-commentaries are further clarifying the Commentaries' contents. Yojana is explaining the construction of sentence and translation. The Dhammapadaṭṭhakathā^ākā^āthā^āyojanā was composed by Sirisumangala Mahā^āthera, the abbot of Mangala to elaborate the internal verses found in the 8 Volumes of the Dhammapadaṭṭhakathā^ā. In this study, the researcher has transliterated from Khmer-script Pali to Romanized Pali only the first 4 Volumes. 2) The translation it from Romanized Pali into Thai is of 3 styles: (1) Translation by word is a word-by-word translation. (2) Translation by consonants is a literal translation. (3) Translation by meaning is a translation that does not aim to preserve grammatical structure. In this research, the researcher chose to translate by meaning into Thai. 3) On analysis, the researcher selected each of internal verses from each sections of the 1-4 Volumes, then, : analyzes on the following items such as (1) analysing its content and sources of the selected verse, (2) analysing its vocabulary and grammatical style in order to identify the functions, origins, categories,

meanings, and translations of the terms

Keywords : Dhammapadaṭṭhakathākāthāyojanā, Transliteration, Translation, Analysis.

บทนำ

พระไตรปิฎกจะเป็นคัมภีร์สำคัญ และเป็นหลักฐานทางพระพุทธศาสนา แต่ก็มีคัมภีร์อื่นที่เกี่ยวข้องด้วย เพื่ออธิบายอรรถของศัพท์หรือข้อความในพระไตรปิฎก เรียกว่า อรรถกถา ต่อจากนั้น ก็ยังมีคัมภีร์รุ่นสืบมาหลังจากอรรถกถา กล่าวคือ เนื้อหาในพระไตรปิฎก ส่วนใดที่อรรถกถาอธิบายไว้ พระอาจารย์รุ่นต่อมาเห็นว่า อธิบายยังไม่พอ ควรจะให้ชัดกว่านั้น คือ พุทธพจน์บางแห่งในพระไตรปิฎก พระอรรถกถาจารย์เห็นว่าง่าย รู้กันดีอยู่แล้ว เพราะรุ่นของท่านยังใกล้พุทธกาล ท่านก็ไม่อธิบาย พระอาจารย์รุ่นต่อมาเห็นว่า คนรุ่นหลังนี้ไม่เข้าใจ ก็อธิบายขยายไปอีก หรือแม้แต่คำของ พระอรรถกถาจารย์นั่นเอง คนรุ่นหลังก็อาจเข้าใจไม่ชัด ก็มีพระอาจารย์ที่เชี่ยวชาญมาอธิบายขยายความไปอีก คัมภีร์รุ่นหลังต่อจากอรรถกถานี้เรียกว่า ฎีกา ต่อจากฎีกาก็มี อนุฎีกา ลดหลั่นกันลงมา รวมไปถึง โยชนา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์สหทวิเสส เป็นต้น คัมภีร์เหล่านี้ ใช้เป็นหลักที่จะตัดสินวินิจฉัยคำสอนในพระพุทธศาสนาลดหลั่นกันลงมา โดยถือว่า พระไตรปิฎกเป็นอันดับหนึ่ง เป็นมาตรฐานใหญ่ และเป็นมาตรฐานกลาง ซึ่งตัดสินเด็ดขาดว่าเป็นพระพุทธศาสนาหรือไม่ ต่อจากนั้น ก็มีอรรถกถามาช่วยเป็นเกณฑ์วินิจฉัยต่อ คือ ถ้าในพระไตรปิฎกนั้นเรามีข้อสงสัยอะไร ก็มาดูคำวินิจฉัยในอรรถกถา ต่อจากนั้นก็มีฎีกา อนุฎีกา ตามลำดับต่อกันไป คัมภีร์เหล่านี้ท่านถือเป็นสำคัญสืบกันมา เพราะผู้ที่ระเบียบเรียงคัมภีร์ขึ้นมาได้ ก็ต้องเป็นที่ยอมรับ เป็นครูอาจารย์ เป็นผู้รู้หลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เชี่ยวชาญจัดเจนตลอดพระไตรปิฎก และชำช่องทั่วตลอดในคัมภีร์ทั้งหลายในชั้นที่เหนือตนขึ้นไป และเมื่อนิพนธ์ขึ้นมาแล้วก็ต้องเป็นที่ยอมรับของปราชญ์ด้วยกันในยุคนั้นแล้วจึงอยู่ได้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นหลักของพระศาสนา

โยชนา เป็นคัมภีร์ที่อธิบายการสร้างประโยคและแปลความหมาย โดยมีชื่อเต็มว่า อรรถโยชนา ซึ่งแยกศัพท์เป็น อรรถ (อตถ) + โยชนา แปลว่า การประกอบเนื้อความเข้าด้วยกัน หมายถึงการพรรณนาศัพท์ บทและวากยะ (ประโยค) ว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร และมีความหมายว่าอย่างไร (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546 : 52-53) โดย

มีวัตถุประสงค์หลักอยู่ที่การทำข้อความ (คำ วลี และประโยค) ในที่นั้นๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ด้วยลักษณะดังกล่าวนี้ คัมภีร์โยชนาหรืออรรถโยชนาได้แสดงบทบาทหรือหน้าที่ที่สำคัญ พร้อมกัน 2 ประการคือ 1. ในแง่ภาษาศาสตร์ภาษาบาลี โยชนาหรืออรรถโยชนาทำหน้าที่ช่วยอธิบายให้กับคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาทั้งหลายในด้านนิรุกติศาสตร์ โดยกำหนดหลักการหรือระเบียบแบบแผนการใช้ภาษา หรือระบบไวยากรณ์ 2. ในแง่ของวรรณนา คัมภีร์โยชนาหรืออรรถโยชนาถือว่าเป็นกุญแจ สำหรับไขความคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา การที่จะมีความรู้สึกมั่นใจว่า เราจะเข้าใจอย่างท่องแท้ได้จำเป็นต้องมีคัมภีร์ดังกล่าวนี้เป็นเครื่องมือสำหรับการศึกษา (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559 : 78-79)

อัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนา เป็นหนังสือที่พระสิริสุมังคลมหาเถร ผู้เป็นอธิบดีสงฆ์ แห่งวัดมิ่งคลาไชยุง เมืองตะเกิง ประเทศพม่า แต่งไว้ แต่จะเป็น พ.ศ.เท่าไรไม่ปรากฏ เพราะเป็นหนังสือเก่าแก่มาก แต่ก็ได้เคยจัดพิมพ์ให้เกิดเป็นเล่มสมุดมาแล้วครั้งหนึ่งเป็นอักษรพม่า เมื่อ พ.ศ.2453 (พระสิริสุมังคลมหาเถร, 2534 : 27) ซึ่งต่อมาท่านพระมหาแสวง โชติปาโล ป.ธ.6 (สมณศักดิ์สุดท้ายเป็น พระครูศรีโชติญาณ มรณภาพแล้ว เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2544) เจ้าอาวาสวัดศรีประวัติ บางกรวย นนทบุรี เมื่อครั้งท่านได้มีโอกาสไปศึกษาพระพุทธศาสนาในพม่าได้ไปพบต้นฉบับเข้าแต่เป็นหนังสือเก่าคร่ำคร่าเต็มที่ ได้เห็นว่า เป็นหนังสือที่มีประโยชน์แก่นักศึกษาภาษาบาลีของไทยมาก เพราะโยชนาที่แก้อันตรคาถาธรรมบทโดยเฉพาะของไทยยังไม่เคยมีพิมพ์เป็นเล่มสมุดขึ้น เวลาจะต้องการค้นดูคำอธิบายแต่ละคาถาก็ต้องไปตรวจดูหนังสือเป็นภาษาบาลีหลายๆ เล่ม รู้สึกรู้ว่าเป็นเหตุให้เกิดความท้อใจสำหรับนักศึกษามัยปัจจุบันนี้เป็นอย่างมาก จึงได้มีวิริยะอุตสาหะปริวรรตหนังสือนี้จากพากย์พม่ามาสู่พากย์ไทย

อย่างไรก็ตามหนังสือ อัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนา (พระสิริสุมังคลมหาเถร, 2534 : 27) เป็นหนังสือที่อธิบายขยายความคาถาท้องเรื่องในคัมภีร์อัมมปัทฏฐกถา ซึ่งคณะสงฆ์ไทยให้ใช้เป็นหลักสูตรการศึกษาบาลีในชั้นประโยค 1-2 (วิชาแปลมคธเป็นไทย) ถึงประโยค 6 (วิชาแปลไทยเป็นมคธ) เป็นหนังสือที่ดีที่จะช่วยผู้ศึกษาภาษาบาลีในระดับประโยคต้นๆ ได้มากเล่มหนึ่ง ทั้งครูผู้สอนบาลีก็สามารถนำไปเป็นคู่มือประกอบการสอนของตนได้เป็นอย่างดีด้วย เป็นหนังสือที่หาดูได้ไม่ยากนัก แม้ในพม่าเองก็ขาดคราวไปนาน ผู้ต้องการจะดูก็ต้องเสาะแสวงหากันเป็นความลำบากมาก

ดังนั้น ผู้วิจัยมองเห็นความสำคัญและประโยชน์อันจะเกิดมีจากหนังสือนี้ เพราะต่างก็ทราบดีว่าในประเทศไทยนั้นยังขาดหนังสือสำหรับใช้ประกอบการเรียนการสอน

ประเภทนี้อีกมาก ต้องการจะให้เผยแพร่ขยายออกไป และเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและ
 ง่ายต่อการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาประวัติและความเป็นมาของคัมภีร์อรรถ
 กถา ฎีกา โยชนา และปวิรรตัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนาจากบาลีอักษรไทยเป็นบาลีอักษร
 โรมัน เพื่อให้เกิดการศึกษาในวงกว้างสำหรับนักศึกษาพระพุทธศาสนาชาวต่างประเทศที่ใช้
 ภาษาบาลีอักษรโรมันเป็นสากลในการศึกษา เป็นการเปิดกว้างให้กับคนทั่วโลกได้มาศึกษา
 คัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนา เพื่อเป็นประโยชน์แก่วงการพระพุทธศาสนาที่เป็นสากล
 นานาชาติสืบต่อไป และแปลธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนาจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย เพื่อ
 ง่ายต่อการศึกษาค้นคว้าหลักธรรมและองค์ความรู้ต่างๆที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา
 คาถาโยชนา รวมถึงการวิเคราะห์การนำเสนอเนื้อหาคำศัพท์และไวยากรณ์ในธัมมปัทฏฐก
 ถาคาถาโยชนา ภาคที่ 1-4

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา โยชนาและ
 ปวิรรตัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนาบาลีอักษรไทยเป็นบาลีอักษรโรมัน
2. เพื่อแปลธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนาบาลีอักษรโรมันเป็นภาษาไทย
3. เพื่อวิเคราะห์การนำเสนอเนื้อหาคำศัพท์และไวยากรณ์ในธัมมปัทฏฐก
 ถาคาถาโยชนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research)
 โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ และฉบับมหาจุฬา (มหา
 จุฬาเตปิฎก 2535) และภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.
 2539 รวบรวมข้อมูลธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนาภาคที่ 1-4 รจนาโดย พระสิริสมังคผลมหา
 เถร (บาลีอักษรพม่า) พระมหาแสวง โชติปาโล ปวิรรตเป็นบาลีอักษรไทย
2. ศึกษาประวัติความเป็นมาของคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา โยชนา และปวิรรต
 ธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนาจากบาลีอักษรไทยเป็นเป็นบาลีอักษรโรมัน จำนวน 4 ภาค คือ
 ภาคที่ 1-4 และทำการตรวจสอบเทียบเคียงความถูกต้องของอักขระบาลีอักษรไทยกับบาลี

อักษรโรมัน

3. แปลฉันทบัญญัติกฎหมายโยชนาภาคที่ 1-4 ภาษาบาลีเป็นภาษาไทย
4. วิเคราะห์การนำเสนอเนื้อหาคำศัพท์และไวยากรณ์ในฉันทบัญญัติกฎหมายโยชนาภาคที่ 1-4
5. สรุปผลการวิจัยพร้อมทั้งข้อเสนอแนะ และจัดทำรูปเล่ม

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา
ปวิรรต แปล และวิเคราะห์การนำเสนอเนื้อหาคำศัพท์และไวยากรณ์ในฉันทบัญญัติกฎหมายโยชนา ภาคที่ 1-4

2. ขอบเขตด้านเอกสาร

1) เอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources)

(1) พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ และฉบับมหาจุฬา (มหาจุฬาเตปิฎก 2535) และภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539

(2) ฉันทบัญญัติกฎหมายโยชนาภาคที่ 1-4 รจนาโดย พระสิริสมังคผลมหาเถร (บาลีอักษรพม่า) พระมหาแสวง โชติปาโล ปวิรรตเป็นบาลีอักษรไทย

2) เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources)

ธรรมเนียมฉบับต่าง ๆ ที่พิมพ์เผยแพร่ในประเทศ ทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย ตำราเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยและหนังสือที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

1. ประวัติและความเป็นมาของคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา โยชนาและปวิรรตฉันทบัญญัติกฎหมายโยชนาบาลีอักษรไทยเป็นบาลีอักษรโรมัน

คัมภีร์อรรถกถาคืองานที่แต่งหรือเขียนอธิบายและตีความพุทธธรรม ตลอดจนมติวินิจฉัยของท่านผู้รู้ พุทธอธิบายสมัยต่างๆ มีพระสังคีติกาจารย์เป็นต้นจัดทำขึ้น โดยมีชื่อเรียกเป็นการเฉพาะว่า อรรถกถา อรรถกถา สังวรรณนา หรือ วรรณนา สามารถแบ่งช่วงเวลาที่ยกกว่ายุคสมัยได้ ดังนี้ 1) อรรถกถายุคพระธรรมวินัย คือช่วงตั้งแต่พรรษาที่ 1 จนถึงพรรษาที่ 45 ของพระพุทธเจ้า 2) อรรถกถายุคพระไตรปิฎกอาจแบ่งเป็น 2 ช่วงใหญ่ๆ รวมเวลาประมาณ 1,000 ปี คือยุคแรกเริ่มตั้งแต่ พ.ศ.1 เมื่อมีการทำมหาสังคายนาครั้งที่ 1 หลังพุทธปรินิพพานได้ 3 เดือน สิ้นสุดเมื่อการทำสังคายนาครั้งที่ 5 (พ.ศ.433) ส่วนยุคที่สองเริ่ม

ตั้งแต่ พ.ศ. 450 คือหลังการทำสังคายนาครั้งที่ 5 จนถึง พ.ศ. 956 คือสังคายนาครั้งที่ 6 ช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้นับเป็นเวลาถึง 400 กว่าปี มีวรรณคดีบาลีสำคัญๆ เกิดขึ้น เป็นที่รู้จักและได้รับการยกย่อง 3 คัมภีร์ คืออรรถกถาพุทธทศมาส คัมภีร์มหาปัจฉริยอรรถกถา และคัมภีร์กฐนที่อรรถกถา 3) อรรถกถายุคหลังพระไตรปิฎกอาจแบ่งพัฒนาการออกเป็น 2 ลักษณะ ซึ่งเรียกว่า พัฒนาการยุคอินวอรรถกถา และพัฒนาการอรรถกถายุควรรณคดีบาลีท้องถิ่น ดังนี้ พัฒนาการยุคอินวอรรถกถา อรรถกถาในยุคนี้เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.950 คือก่อนการทำสังคายนาครั้งที่ 6 เล็กน้อย อรรถกถายุควรรณคดีบาลีท้องถิ่นเริ่มตั้งแต่ พ.ศ.1600 หลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ 7 ในลังกาจนถึง พ.ศ.2400 รวมเวลา 400 ปี ถือว่าเป็นยุคเสื่อมของวรรณคดีบาลี ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นปรากฏตามหลักฐานว่ามีการทำสังคายนา 3 ครั้ง ซึ่งแต่ละฝ่ายต่างนับการทำสังคายนาแตกต่างกัน คือ พ.ศ.2020 ในรัชกาลของพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนา เรียกว่า อัฐมสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ 8) พ.ศ.2331 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เรียกว่า นวสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ 9) พ.ศ.2414 ในรัชกาลของพระเจ้ามินดงแห่งพม่า เรียกว่า ฉัฐมสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ 6)

คัมภีร์ฎีกา คือคัมภีร์ที่แต่งขยายความคัมภีร์อรรถกถาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยการแต่งอธิบายความหมายและแปลความหมายคัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ฎีกาแม้จะเป็นหนังสือที่แต่งขยายความคัมภีร์อรรถกถา โดยมีเงื่อนไขแห่งการอธิบายอยู่ที่การให้ความรู้ (ฎีกา) อธิบายเนื้อความที่กำกวม ลึกลับ (สันตตะ) ข้อความที่ลึกซึ้ง เข้าใจยาก (ปรมัตตะ) และการเสริมความ (อนุฎีกา) คัมภีร์ฎีกา ก็เหมือนกับคัมภีร์อื่นๆ ในพระพุทธศาสนาที่จะต้องมีการเริ่มต้นและพัฒนาการไปเรื่อยๆ ตามกาลเวลาเหมือนกับคัมภีร์ทั้งหลาย พัฒนาการของคัมภีร์ฎีกามี 2 นัยคือ

1) คัมภีร์ฎีกายุคต้น เกิดขึ้นก่อนรัชสมัยของพระเจ้าปรักกมาพาหุที่ 1 (พ.ศ.1696-1729) แต่สังคิตยวงศ์ ระบุว่าพ.ศ.109 เห็นจะคลาดเคลื่อน กล่าวคือหลังจากพระพุทธโฆสาจารย์ได้แปลและเรียบเรียงอรรถกถาชุดพระไตรปิฎกแล้ว ในรัชสมัยของพระเจ้ามหานาม พ.ศ. 952-974 ได้ถือว่าเป็นยุคที่คัมภีร์ฎีกากำเนิดขึ้นแล้วจึงปรากฏงานฎีกาที่แต่งอธิบายความคัมภีร์อรรถกถาจำนวนมาก

ในระยเวลาดังกล่าวนี้นับจากรัชกาลของพระเจ้ามหานาม จนถึงพระเจ้าปรักกมาพาหุที่ 1 รวมเวลาได้ 744 ปี จัดว่าเป็นยุคทองของวรรณคดีบาลีประเภทฎีกา

2) คัมภีร์ในยุคหลังได้ปรากฏจากถ้อยคำของท่านพระมหาภัสสยะเถระ ความว่า คัมภีร์ขยายความเล่มใด ที่โบราณจารย์ทั้งหลายทำไว้แล้ว เพื่อประกาศเนื้อความอัน

ลี้ลับ แห่งคัมภีร์อรรถกถาพระไตรปิฎก ฯ ข้อความนี้ท่านหมายถึงคัมภีร์ฎีกาที่แต่งอธิบายงานพระพุทโธสาจารย์ เป็นต้น

ยุคฎีกาได้เริ่มขึ้นประมาณ พ.ศ. 1587 ในรัชสมัยพระเจ้าปรีกมพาหุที่ 1 แห่งศรีลังกา และมีหลักฐานปรากฏว่า ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าปรีกมพาหุที่ 2 พระมหากัสสปเถระได้ประชุมสงฆ์ทำสังคายนาครั้งที่ 7 ในลังกา โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ แต่งคัมภีร์ฎีกาอธิบายความคัมภีร์อรรถกถาโดยเฉพาะอรรถกถาของพระพุทโธสาจารย์เป็นภาษามคธฎีกาจึงหมายถึงคัมภีร์พระพุทโธศาสนาชั้นที่ 3 ต่อจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา

คัมภีร์โยชนา คือคัมภีร์ขยายความลี้ลับในเรื่องไวยากรณ์หรืออรรถรสในคัมภีร์กลุ่มอรรถกถา อาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์โยชนาเรียกว่า โยชนาจารย์ คัมภีร์โยชนามีชื่อเต็มว่า อรรถโยชนา แปลว่า ประกอบความหรือประกอบเนื้อความ คัมภีร์โยชนาหรือคัมภีร์อรรถโยชนาก็เหมือนกับคัมภีร์อื่นๆ ในพระพุทโธศาสนาที่มีที่กำเนิดและพัฒนาการโดยแบ่งออกเป็น 4 ช่วง ได้แก่

1) กำเนิดแรกเริ่ม จุดเริ่มแรกของคัมภีร์โยชนาเริ่มที่การจัดลำดับความสำคัญของเรื่องที่ควรศึกษาในพระพุทโธศาสนา พระพุทโธพจน์คือพระไตรปิฎกอยู่อันดับหนึ่ง รองลงมาคือคัมภีร์อรรถกถา และรองลงไปอีกคือคัมภีร์ไวยากรณ์เป็นลำดับที่สาม ส่วนคัมภีร์อรรถกถานั้นหากกล่าวกันว่าเป็นคัมภีร์ที่ใกล้ชิดพระไตรปิฎกมากที่สุด มิใช่เพียงแต่อธิบายพระไตรปิฎกเท่านั้น แต่เนื้อหาเหล่านี้บางส่วนได้รับการรองจากพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกาลต่อมาพระธรรมสังคหาจารย์ จึงได้ร้อยกรองนำสืบๆ ตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ 1 ถึงครั้งที่ 5

2) พัฒนาการยุคทองของอรรถกถา ในระยะแรกๆ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.950 มีการทำสังคายนาครั้งที่ 6 เมื่อ พ.ศ.956 ในรัชกาลของพระเจ้ามหานาม (พ.ศ. 552-974) กษัตริย์ลังกาได้ปรารภเหตุท่านพระพุทโธสาจารย์แปลและเรียบเรียงคัมภีร์อรรถกถาสงหเป็นภาษามคธ จนถึง พ.ศ.1547 ได้แก่การทำสังคายนาครั้งที่ 7 ในรัชกาลของพระเจ้าปรีกมพาหุมหาราช ซึ่งช่วงเวลาจากนี้ไปจัดว่าเป็นยุคคลาสสิก คือวรรณคดีทางพระพุทโธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองเต็มที่ วรรณคดีสำคัญๆ เกิดขึ้นในช่วงนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งคืออรรถกถาชุดพระไตรปิฎก อันเป็นงานแปลและเรียบเรียงของพระพุทโธสาจารย์ ที่เราถือเป็นแบบแผนในการเขียนและศึกษาเล่าเรียนมาจนปัจจุบัน

3) พัฒนาการยุคต้นฎีกา ในระยะที่สองเริ่มหลังจากพระพุทโธสาจารย์ ได้แปลและเรียบเรียงอรรถกถาชุดพระไตรปิฎกแล้ว ในรัชกาลของพระเจ้ามหานาม จนถึงรัชกาล

ของพระเจ้าปรักกมพาหุที่ 1 ถือได้ว่าเป็นยุคที่คัมภีร์ฎีกาเกิดขึ้นแล้ว ในระยะเวลาดังกล่าวนี้ นับจากรัชกาลของพระเจ้ามหาราชามา จนถึงพระเจ้าปรักกมพาหุหาราชที่ 1 รวมเวลาได้กว่า 700 ปี จัดว่าเป็นยุคทองของวรรณคดีบาลีประเภทฎีกา และถัดจากรัชกาลของพระเจ้าปรักกมพาหุหาราชที่ 1 (พ.ศ.1729) ถือว่าเป็นสังคายนาที่ 7 เป็นต้นไป พระสงฆ์ลังกาได้ร่วมกันแต่งคัมภีร์ฎีกาในชื่อต่างๆ จำนวนมาก จนถึง พ.ศ.2020 ในรัชกาลของพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนา ถือกันว่าเป็นสังคายนาครั้งที่ 4 รวมเวลาได้ 290 ปี

4) พัฒนาการยุคต้นโยชนา ในยุคที่คัมภีร์ฎีกาถือกำเนิดขึ้นเอง ถือกันว่าคัมภีร์โยชนาหรืออรรถโยชนาได้เกิดขึ้นร่วมสมัยด้วย โดยอธิบายได้จากเหตุการณ์ร่วมสมัย ดังนี้

- 1) โยชนายุคต้น คัมภีร์โยชนาหรืออรรถโยชนาจำนวนมากหรือเกือบจะทั้งหมด เป็นโยชนาอรรถกถาของพระพุทธโฆสาจารย์ และมีโยชนาคัมภีร์ปกรณ์ วิเศษบ้าง ตัวอย่างโยชนายุคต้น เช่น อภิธัมมัตถวิภาวินีอรรถโยชนา ซึ่งเป็นอรรถโยชนาฎีกาอภิธัมมัตถวิภาวินี
- 2) ลักษณะเฉพาะของโยชนา คัมภีร์โยชนาหรืออรรถโยชนาจำนวนมากมีลักษณะท้องถิ่นกล่าวคือแม้คัมภีร์เหล่านี้จะแต่งเป็นภาษาบาลี แต่ใช้ตัวอักษรพื้นเมืองท้องถิ่นของตนเป็นหลักในการเขียน

กำเนิดและพัฒนาการของวรรณคดีบาลีฎีกาประกอบด้วยคัมภีร์ฎีกายุคต้นที่เกิดขึ้นก่อนรัชสมัยพระเจ้าปรักกมพาหุที่ 1 ซึ่งจัดว่าเป็นยุคทองแห่งวรรณคดีบาลีฎีกา และคัมภีร์ฎีกายุคหลังที่แต่งเป็นภาษาสิงหลและภาษามคร กาลต่อมาได้กลายเป็นแบบอย่างการเขียนคัมภีร์ในชื่ออื่นๆ เช่น สารัตถะ ปรมัตถะ นสัถยะ คณฐี เป็นต้น และคัมภีร์โยชนาเริ่มต้นที่มีการจัดลำดับความสำคัญของการศึกษาพระพุทธศาสนา โดยเริ่มตั้งแต่พระไตรปิฎกอรรถกถา และคัมภีร์ไวยากรณ์ ลักษณะเฉพาะของคัมภีร์โยชนาจะมีลักษณะท้องถิ่น คือใช้ตัวอักษรพื้นเมืองท้องถิ่นเป็นหลักในการเขียนหรือการประพันธ์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

การปฏิรูปธรรมปัทมฐกถาถาโยชนาบาลีอักษรไทยเป็นบาลีอักษรโรมันการปฏิรูปธรรม เป็นการถ่ายทอดหรือเปลี่ยนรูปอักษรและอักขรวิธีแบบหนึ่งมาเป็นตัวอักษรและอักขรวิธีของอักษรอีกชนิดหนึ่งอย่างมีหลักเกณฑ์ซึ่งเมื่อปฏิรูปธรรมแล้วก็จะสามารถเขียนกลับเป็นอักษรและอักขรวิธีเดิมได้ และตัวอักษรที่จะนำมา ปฏิรูปธรรมนั้นมีทั้งอักษรที่ใช้อยู่ในปัจจุบันหรืออักษรโบราณก็ได้ หลักการถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันสามารถทำได้ 2 แบบ คือ แบบถ่ายเสียง ตามประกาศของราชบัณฑิตยสถานที่คนไทยเริ่มนิยมใช้กันเมื่อสิบปีเศษผ่านไปนี้เอง กับอีกแบบหนึ่งคือ แบบถอดอักษรตามวิธีเขียน ที่มักใช้กับชื่อเฉพาะ คือ ชื่อสถานที่ คำไทยแท้ คำบาลี-สันสกฤต เป็นต้น เช่น พาราณสี = Bārāṇasī, พหฺลา = Bahalā,

สตถา = Satthā ดังเช่นตัวอย่างการปริวรรตัมปัทมฐกถาคาถาโยชนาบาลีอักษรไทยเป็น บาลีอักษรโรมัน ดังนี้

ชราชชริตา โหนติ	หตถปาทา อนสสวา
ยสส โส วิหตตถาโม	กถัม ฌมมํ จริสสติ.

ตตถายํ โยชนา. ยสส กสสจฺจิ, หตถปาทา หตถปาทา สรีรังคะ. ชรา ชราย. ชช
ชริตา โหนติ อติพุพฺพลา โหนติ. อนสสวา, ตเถว อตฺตโน วเส นปฺพวตฺตนติ. วิหตตถาโม
วิคตถามสมปนฺโน. โส. โส ปุคฺคโล. กถํ เกน การณฺน. ฌมมํ กุสลธมฺเม จริสสติ, กถํ กุสล
ธมฺมํ กริสสติ วาติ.

Jarājajjaritā honti	hatthapādā anassavā
yassa so vihatatthāmo	katham dhammam carissati

Tatthāyam yojanā. Yassa kassaci, hatthapādā hatthapādā sarīraṅgā.
Jarā jarāya. Jajjaritā honti atidubbalā honti. Anassavā, tatheva attano vase
nappavattanti. Vihatathāmo vigatathāmasampanno. So puggalo. Katham kena
kāraṇena. Dhammam kusalahamme carissati, katham kusalam dhammam
karissati vāti.

2. แปลธัมมปัทมฐกถาคาถาโยชนาเป็นภาษาไทย

การแปลภาษาบาลีมี 3 หลักเกณฑ์ คือ

1) การแปลยกศัพท์ หมายความว่า แปลศัพท์ต่อศัพท์หรือแปลบทต่อบท ซึ่ง
แปลไปตามหลักเกณฑ์ของการแปลบาลีเป็นไทยทุกประการ เพียงแต่เป็นการยกศัพท์บาลี
ขึ้นก่อน แล้วแปลตามศัพท์ที่ยกขึ้นมานั้น เช่น สตถา... อิมํ คาถมาห แปลว่า สตถา อ.พระ
ศาสดา อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ เป็นต้น การแปลดังกล่าวมานี้เรียกว่า แปล
ยกศัพท์ ซึ่งเป็นการแปลโดยพยัญชนะ เพียงแต่ยกศัพท์ขึ้นแล้วแปลเท่านั้น

2) การแปลโดยพยัญชนะ คือ การแปลโดยออกศัพท์แสดงให้เห็นวิภัตติ วจนะ
รูปวิเคราะห์ สาธนะ ธาตุ วาจก ปัจจัย เป็นต้น โดยแยกออกให้ปรากฏอย่างชัดเจน เป็นการ
แปลที่แสดงให้เห็นถึงภูมิความรู้หลักบาลีไวยากรณ์อย่างถูกต้องเป็นอย่างดี แต่มีข้อยกเว้น
ศัพท์ประเภท “รูปหิศัพท์” คือ ศัพท์ที่นิยมใช้พูดกันโดยไม่ต้องอธิบาย เป็นที่ยอมรับร่วมกัน
ทั่วไปแล้ว นิยมแปลทับศัพท์ ไม่นิยมแปลออกศัพท์ เช่น ฌมโม อ.ธรรม กมมํ อ.กรรม มนุสโส
อ.มนุษย์ ปญญา อ.ปัญญา เป็นต้น ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การแปลโดยพยัญชนะ เป็นวิธีแปล

ตามหลักไวยากรณ์ คือ ให้แปลไปตามลึงค์ วจนะ วิภัติ กาล บท บุรุษ วาจก ปัจจัย สมาส และตัทธิต อย่างเคร่งครัด ห้ามไม่ให้ตัดหลักเหล่านี้ทิ้งโดยประการทั้งปวง

3) การแปลโดยอรรถ คือ การแปลโดยความหมายของศัพท์ แปลตามความหมายของเรื่อง แปลเอาความ แปลให้ได้ความหมายว่า หมายถึงอะไร โดยไม่ต้องแสดงวิภัติ ก็คือ ลบวิภัติทิ้งไปและลบอายตนิบาตออกบ้าง แต่ถ้าบทไหนแปลโดยลบวิภัติและอายตนิบาตออกทำให้เสียความหมาย ต้องคงไว้เพื่อความหมายที่ชัดเจน ดังนั้น จึงสรุปความได้ว่า การแปลโดยอรรถ เป็นวิธีการแปลที่มุ่งเอาความสำคัญให้ตัววจนะ วิภัติ กาล วาจก ปัจจัย ทั้งเสียบ้าง สุดแต่แต่จะให้ความหมายที่ตรงกับภาษาไทยที่พูดกันจริง ๆ อย่างไรก็ตามให้แปลเอาอย่างนั้น แต่ก็ต้องแปลรักษาแนวทางของไวยากรณ์ไว้อยู่เหมือนกัน ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ทำการแปลอัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนาเป็นภาษาไทย โดยใช้หลักเกณฑ์การแปลโดยอรรถ ดังตัวอย่างดังต่อไปนี้

ชราชชชริตา โหนติ	หตุลปาทา อนสสวา
ยสส โส วิหตตถาโม	กถัม ฌมม จริสสติ.

ตตถาย โยชนา. ยสส กสสจ, หตุลปาทา หตุลปาทา สรีรงคา. ชรา ชราย. ชชชริตา โหนติ อติพุพพลา โหนติ. อนสสวา, ตเถว อตตโน วเสน ปวตตณติ. วิหตตถาโม วิคตถาสมปนโน. โส. โส ปุคฺคโล. กถัม เกณ การณณ. ฌมม กุสลฌมเม จริสสติ, กถัม กุสล ฌมม กริสสติ วาติ.

มือและเท้าทั้งหลายของบุคคลใด เป็นสภาพคร่ำคร่า
เพราะชรา ว่าไม่ฟัง บุคคลนั้น มีกำลังถูกขจัดเสียแล้ว
จักประพฤติธรรมได้อย่างไร

ในคถานั้น มีวาจาประกอบความดังต่อไปนี้ ๓ คือ คนไหนๆ, มือและเท้าทั้งหลาย คือ มือและเท้าอันเป็นส่วนประกอบของร่างกาย ๓ เพราะชรา คือ ด้วยชรา ๓ เป็นสภาพคร่ำคร่า คือ เป็นสภาพอ่อนกำลังเหลือเกิน ๓ ว่าไม่ฟัง, ไม่เป็นไปในอำนาจของตนเหมือนอย่างนั้นนั่นเอง ๓ มีกำลังถูกขจัดเสียแล้ว คือ ถึงพร้อมด้วยกำลังไปปราศแล้ว ๓ บุคคลนั้น ๓ อย่างไร คือ เพราะเหตุอะไร ๓ จักประพฤติ ซึ่งธรรม คือ ซึ่งกุศลธรรมทั้งหลาย, หรือว่า จักบำเพ็ญธรรมที่เป็นกุศลได้อย่างไร ดังนี้แล ๓

3. วิเคราะห์การนำเสนอเนื้อหาคำศัพท์และไวยากรณ์ในอัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนา

คัมภีร์อัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนา เป็นคัมภีร์ที่อธิบายขยายคถาท้องเรื่อง

ในคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา มีโครงสร้างเรื่องประกอบด้วยบทปณามคาถา และประพันธ์เป็นคาถาร้อยกรองพร้อมทั้งอธิบายขยายความคาถาพรรณนาเป็นร้อยแก้ว(แก้อรธ) ทุก ๆ เรื่องเหมือนกันทั้งหมด ซึ่งในคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนาภาคที่ 1-4 มี 67 หน้า 151 อันตรคาถา โดยแบ่งออกเป็น 8 วรรค คือ (1) ยมกวรรค ว่าด้วยธรรมเป็นคู่กัน คือความดีกับความชั่วมี 64 คาถา (2) อัปมาทวรรค ว่าด้วยความไม่ประมาท มี 24 คาถา (3) จิตตวรรค ว่าด้วยการฝึกจิต มี 1 คาถา (4) ปุพผวรรค ว่าด้วยคนฉลาดกับดอกไม้ มี 21 คาถา (5) พาลวรรค ว่าด้วยคนพาลสันดานหยาล มี 22 คาถา (6) ปณทิตวรรค ว่าด้วยบัณฑิตเป็นบุคคลที่ควรคบ มี 5 คาถา (7) อรหันตวรรค ว่าด้วยเรื่องพระอรหันต์ มี 1 คาถา (8) สหัสสวรรค ว่าด้วยเรื่องหนึ่งในร้อยในพัน มี 13 คาถา

การวิเคราะห์ธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนานั้น ผู้วิจัยได้เลือกอันตรคาถาที่อยู่ในวรรคนั้น ๆ แล้วนำคำศัพท์ที่อยู่ในอันตรคาถาที่เลือกแล้วนั้นมาวิเคราะห์ประเด็นดังต่อไปนี้ คือ (1) วิเคราะห์ศัพท์ให้เห็นหน้าที่ของศัพท์ ที่มาของศัพท์ และประเภทของศัพท์ (2) วิเคราะห์คำให้เห็นถึงความหมายของคำ และคำแปลของคำ (3) ศึกษาที่มาของอันตรคาถานั้น ๆ ดังที่ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ให้เห็นเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

สทสสรลี สดเตโช สุริโย ตมวินทโน

ปาโตทยนเต สุริเย มุทุธา เต ผลตุ สดตธา.

บทว่า สทสสรลี เป็นศัพท์สมาส แปลว่า “มีรัศมีนับพัน”, มาจาก สทสส แปลว่า “พัน” กับ รลี แปลว่า “รัศมี” เชื่อมกันด้วยวิธีพหุพหิสมาส, ในฎีกาอภิธานบปทีปิกาท่านวิเคราะห์ศัพท์นี้ว่า สทสส พทโว รสโย ยสส (โส) สทสสรลี แปลว่า “รัศมีทั้งหลาย ของพระอาทิตย์ใด พันหนึ่ง คือ มาก พระอาทิตย์นั้น ชื่อว่า มีรัศมีพันหนึ่ง”, คำว่า “พัน” ในที่นี้เป็นเพียงการสื่อให้รู้ว่ามีมากเท่านั้น บางครั้งใช้คำว่า สดรลี “มีรัศมีนับร้อย” ก็มี, โดยศัพท์นี้ ท่านวิเคราะห์ไว้ในฎีกาอภิธานบปทีปิกาดังเดิม เพียงแต่ใช้ สด แทน สทสส ส่วนในอรรถกถาขุททกนิกาย อปทาน ท่านทำวิเคราะห์ไว้ว่า สดมตตธา สดปปมาณา รลี ปภา ยสส สุริยสสโส สดรลี แปลว่า “รัศมี คือ แสงสว่าง ของพระอาทิตย์ใด นับได้ร้อยหนึ่ง คือ มีประมาณร้อยหนึ่ง พระอาทิตย์นั้น ชื่อว่ามีรัศมีร้อยหนึ่ง” ลบ มตต เสีย เหลือไว้แต่ สด.

บทว่า สดเตโช เป็นศัพท์สมาส แปลว่า “มีเดชนับร้อย”, มาจาก สด แปลว่า “ร้อย” กับ เตช แปลว่า “เดช” เชื่อมกันด้วยวิธีพหุพหิสมาส, ศัพท์นี้ ไม่ปรากฏตัวอย่างวิเคราะห์ที่ท่านทำไว้ เมื่อวิเคราะห์ตามศัพท์ก่อน จะได้รูปวิเคราะห์หว่า สดฺ พทโว เตชา ยสส

(โส) สดเตโซ หรือ สดตโต สดปปมาโณ เตโซ ยสส โส สดเตโซ.

บทว่า สุริโย เป็นศัพท์ตัดทอน แปลว่า “พระอาทิตย์”, มาจาก สุธ แปลว่า “กล้าหาญ” ประกอบกับ อีย ปัจจย, ในฎีกาอภิธานปทีปิกา ท่านทำวิเคราะห์ไว้ว่า โลกานํ สุธราวํ ชนตฺติ สุริโย แปลว่า “ดาวใด ยังความเป็นผู้กล้าหาญ ย่อมให้เกิด แก่ชาวโลกทั้งหลาย เหตุนั้น ดาวนั้น ชื่อว่า ผู้ยังความเป็นผู้กล้าหาญให้เกิด”, ลบ ภาว เหลือไว้แต่ สุธ ลง อีย ปัจจยแทนบทที่เหลือ.

บทว่า ตมวิโนทโน เป็นศัพท์นามกิตก์ แปลว่า “บรรเทาความมืด”, มาจาก ตม แปลว่า “ความมืด” เป็นบทหน้า + วิ อุปสัค + นุท ธาตุ ในความบรรเทา + ยุ ปัจจย, ศัพท์นี้ไม่พบวิเคราะห์ที่ท่านทำไว้เป็นตัวอย่าง แต่สามารถวิเคราะห์ตามหลักแห่งนามกิตก์ได้ว่า ตม วิโนทตฺติ ตมวิโนทโน แปลว่า “พระอาทิตย์ใด ย่อมบรรเทา ซึ่งความมืด เหตุนั้น พระอาทิตย์นั้น ชื่อว่าผู้บรรเทาซึ่งความมืด”, พฤทธิ อู ที่ นุ เป็น โอ แปลง ยุ เป็น อน.

ทั้ง 4 ศัพท์นี้ ใช้เป็นปุงลิงค์คือเพศชาย ตามศัพท์นามคือ สุริย ซึ่งเป็นปุงลิงค์(โดยสมมติ), ศัพท์แรกเป็นอิการันต์คือลงท้ายด้วยสระ อิ นำไปประกอบกับ สิ ปฐมา วิภัตติ(สำหรับประกอบกับศัพท์ที่จะใช้เป็นประธานในประโยค) ฝ่ายเอกวจนะ(บ่งบอกว่ามีอันเดียว สิ่งเดียว) คงรูปเป็นอย่างเดิม, อิกสามศัพท์เป็น อ การันต์ เมื่อประกอบกับ สิ จึงแปลงสระ อ กับ สิ เป็น โอ. บทว่า สุริโย เป็นประธานในประโยค, บทอื่นๆ เป็น วิภติกตตา (คือบ่งบอกว่าพระอาทิตย์เป็นอะไร) หรือเป็น วิเสสน (คือบ่งบอกลักษณะของพระอาทิตย์). เป็นต้น

อันตรธานนี้อยู่ในอรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบท ยมกวรรค ถูกอ้างถึงในเรื่อง พระติสสเถระ กล่าวถึงพระพุทธองค์ทรงปรารภพระติสสเถระ ผู้บวชตอนแก่ ถือตัวว่าเป็นญาติพระพุทธเจ้า ตื้อดิ่งไม่ยอมขอโทษ พระอาคันตุกะที่มีอาวุโสกว่า

อภิปรายผล

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การปริวรรตและการแปลธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา ได้ทำการตรวจชำระให้ถูกต้องตามหลักบาลีไวยากรณ์ของไทย ตรวจชำระการใช้รูปประโยค สัมพันธ์ คำศัพท์ ที่ผิดเพี้ยนไปจากหลักบาลีไวยากรณ์ หลักการแปลไทยเป็นมคธ ตามหลักและเกณฑ์ต่างๆ ของบาลีสันามหลวง สอดคล้องกับงานวิจัยของเวทย์ บรรณกรกุล ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์อันตรธานในยมกวรรคคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา” พบว่า บทที่นำมาวิเคราะห์มีความถูกต้องสอดคล้องระหว่างสูตรไวยากรณ์บาลีตามคัมภีร์ต่างๆ

เป็นส่วนมาก

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การแปลบางบท ฉบับที่แปลเป็นไทยยังมีคำแปลไม่ตรงความหมาย เช่น ดิทส ในบาทคาถาว่า ดิทสานํ สหพยตํ ปตฺโตติ เรื่องมัญญูภณทลี คำแปลเป็นไทยทุกฉบับคล้อยตามธัมมปทัฏฐกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยว่า (ทำกุศลกรรมแล้ว) ถึงความเป็นเพื่อนของเหล่าไตรทศ (เทพดา) ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์แล้วพบว่า คำว่า ดิทส แม้จะมีคำแปลตามรูปศัพท์ว่า ไตรทศ แต่ในบาทคาถานี้ ควรแปลว่า “เทพดา” หรือ “สวรรค์ชั้นดาวดึงส์” เท่านั้น

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ในด้านการวิเคราะห์ อันตรคาถาจัดประเภทคาถาได้ดังนี้ (1) ประเภทคาถาพรรณพฤติ มี 3 กลุ่ม คือ ปฐยาวัตตคาถา วิปุลาคาถา อุปชาติคาถา (2) ประเภทคาถามาตราพฤติ ๒ กลุ่ม คือ ปฐญาอริยาคาถา เวตาลียคาถา และ (3) ประเภทเบ็ดเตล็ด เรียกว่า คาถาสามัญ เพราะ มีบางคาถาที่ไม่สามารถจัดเป็นวรรณพฤติและมาตราพฤติ เมื่อศึกษารายละเอียดแล้ว พบว่า บางคาถาคลาดเคลื่อนจากคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎก และหลักฉันทลักษณ์ในคัมภีร์ วุตโตทัย คือ คาถาว่า เย ธมมา เหตุปภวา พบว่าคาถานี้เป็นคาถามาตราพฤติ ชื่อ ปฐญาอริยาคาถา (เวทย์ บรรณกรกุล, 2544 : บทคัดย่อ) และสอดคล้องกับงานวิจัยของพระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปญญาทีโป (ยุติธรรม)) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “คาถาธรรมบท : นัยการศึกษาวิเคราะห์” พบว่า ธัมมปทัฏฐกถา หมายถึง คัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายหมวดธรรมหลายอย่างตามฐานะ เช่น โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ หรือ ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในธรรม 4 อย่าง คือ อนภิขฌา อภัยบาท สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ หรือคัมภีร์อธิบายกลุ่มธรรมได้แก่ ฌาน วิปัสสนา มรรค ผล และนิพพาน คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา มีลักษณะการแสดงเนื้อหาเรื่องเล่าประกอบซึ่งเรียกว่า นิทาน ปรรณถึงเหตุที่พระบรมศาสดาจะตรัสพระคาถานั้นๆ ในเบื้องต้น มีการนำเสนอเรื่องราวประกอบบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ ในพุทธกาลและชาดกเป็นอดีตนิทานประกอบ บางเรื่องสั้นบางเรื่องยาว ท้ายเรื่องจะสรุปว่า พระบรมศาสดาอาศัยเหตุนี้ๆ จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาด้วยพระคาถานั้นๆ คาถาเดียวบ้าง หลายคาถาบ้าง จบลงด้วยการอธิบายขยายความของบทที่ผู้รจนาท้องการอธิบายเพิ่มข้อธรรมในคาถานั้นๆ ให้กระจ่างด้วยมติของผู้รจนา การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย มักเรียกว่า “แก้อรรถ” (พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปญญาทีโป (ยุติธรรม), 2560 : บทคัดย่อ) และสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหามานะ มุณีวิโส (กลมกลาง) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัญญาสาขาค เรื่องที่ 1-7 : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์” พบว่า ปัญญาสาขาคไม่มีประวัติความเป็นมาชัดเจน

แน่นอน แต่ยอมรับกันว่าแต่ละประมาณปี พ.ศ. 2000 ผู้แต่งได้ดัดแปลงนิทาน คติความเชื่อที่มีอยู่ในท้องถิ่นผสมกับบรรณกถาชาดก หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ใช้ภาษาบาลีถ่ายทอดทำให้เกิดความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น ผู้แต่งใช้ภาษาบาลีเรียบเรียงผูกประโยคได้ไม่ตื้นๆ ประกอบกับการจารต่อกันมา มีข้อผิดพลาดตกหล่นมาก แม้จะมีปรากฏอยู่หลายฉบับ แต่เป็นภาษาบาลีฉบับตัวเขียน อักษรขอม ซึ่งยากต่อการศึกษาของผู้สนใจ ส่วนใหญ่มุ่งศึกษาฉบับแปลไทยเท่านั้น และได้รับความนิยมสนใจดัดแปลงเนื้อหาสาระของเรื่องเป็นโคลงฉันท์ กาพย์ กลอน เพลง แห่ จนวนิวัฒนาการมาเป็นละคร ภาพยนตร์โทรทัศน์จนถึงปัจจุบัน (พระมหามานะ มุนีวิโส (กลมกลาง), 2546 : บทคัดย่อ)

องค์ความรู้จากงานวิจัย

อัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนาถูกเขียนขึ้นเพื่ออธิบายความหมายของศัพท์และความสัมพันธ์ในประโยคของคาถาท่องเรื่อง (อันตรคาถา) ในคัมภีร์อัมมปทัฏฐกถา บอกสัมพันธ์ศัพท์บาลีว่า ศัพท์ไหนเข้ากับศัพท์ไหน ช่วยให้การแปลคัมภีร์อัมมปทัฏฐกถาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่นศัพท์ว่า สุตตธา แปลว่า “โดยส่วนเจ็ด” เป็นศัพท์ตัดทอน มาจาก สุตต แปลว่า “เจ็ด” กับ ธา ปัจจัย, มีวิเคราะห์ว่า สุตตหิ วิภาเคหิ สุตตธา แปลว่า “โดยส่วนทั้งหลายเจ็ด ชื่อว่าโดยส่วนเจ็ด” ศัพท์นี้ใช้เป็นนิบาต ไม่ต้องนำไปแจกวิภัตตินาม ศัพท์นี้ใช้เป็นตติยวิเสสน (คือบ่งบอกอาการหรือวิธีการ) ในบทว่า ผลตุ เป็นต้น

สรุป

อัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา เป็นหนังสือที่พระสิริสุมงคลมหาเถร ผู้เป็นอธิบดีสงฆ์ แห่งวัดมิ่งคลาไชยุง เมืองตะเกิง ประเทศพม่า แต่งไว้ เพื่ออธิบายขยายคาถาท่องเรื่อง (อันตรคาถา) ในคัมภีร์อัมมปทัฏฐกถา ซึ่งคณะสงฆ์ไทยให้ใช้เป็นหลักสูตรการศึกษาภาษาบาลีในชั้นประโยค 1-2 ถึง เปรียญธรรม 6 ประโยค ผู้วิจัยได้สรุปตามวัตถุประสงค์ในแต่ละประเด็นดังนี้

1.การปริวรรตอัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา

การปริวรรต เป็นการถ่ายทอดหรือเปลี่ยนรูปอักษรและอักขรวิธีแบบหนึ่งมาเป็นตัวอักษรและอักขรวิธีอีกชนิดหนึ่งอย่างมีหลักเกณฑ์ซึ่งเมื่อปริวรรตแล้วก็จะสามารถเขียนกลับเป็นอักษรและอักขรวิธีเดิมได้ อัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา มีทั้งหมด 8 ภาค ผู้วิจัยได้ปริวรรตจากภาษาบาลีอักษรขอมเป็นอักษรโรมัน ในงานวิจัยนี้ได้ทำการปริวรรตเพียง 4

ภาค คือ ภาคที่ 1 ถึง ภาคที่ 4 เท่านั้น เช่น ราชอาณาจักรตา โหนดิ = Jarājajjaritā honti เป็นต้น

2. การแปลธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนา

การแปลภาษาบาลีมี 3 หลักเกณฑ์ คือ 1) การแปลยกศัพท์ คือการแปลศัพท์ต่อศัพท์หรือแปลบทต่อบท เป็นการยกศัพท์บาลีขึ้นก่อนแล้วแปลตามศัพท์ที่ยกขึ้นนั้น 2) การแปลโดยพยัญชนะ คือ การแปลโดยออกศัพท์แสดงให้เห็นวิภัติ วจนะ รูปวิเคราะห์ สาธนะ ธาตุ วาจก ปัจจย เป็นต้น โดยแยกออกให้ปรากฏอย่างชัดเจน เป็นการแปลที่แสดงให้เห็นถึงภูมิความรู้หลักบาลีไวยากรณ์อย่างถูกต้องเป็นอย่างดี 3) การแปลโดยอรรถ คือ วิธีการแปลที่มุ่งเอาความเป็นสำคัญให้ตัววจนะ วิภัติ กาล วาจก ปัจจย ทั้งเสียบ้าง สุดแท้แต่จะให้ความหมายที่ตรงกับภาษาไทยที่พูดกันจริง ๆ อย่างไรก็ตามให้แปลเอาอย่างนั้น แต่ก็ต้องแปลรักษาแนวทางของไวยากรณ์ไว้อยู่เหมือนกัน ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ทำการแปลธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนาเป็นภาษาไทย โดยใช้หลักเกณฑ์การแปลโดยอรรถ ตัวอย่างเช่น โส วิหตตถาโม กถ ฌมม จริสสติ = บุคคลนั้น มีกำลังถูกขจัดเสียแล้วจักประพடுத்தธรรมได้อย่างไร เป็นต้น

3. การวิเคราะห์ธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนา

การวิเคราะห์ธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนานั้น ผู้วิจัยได้เลือกอันตรคาถาที่อยู่ในวรรคนั้น ๆ แล้วนำคำศัพท์ที่อยู่ในอันตรคาถาที่เลือกแล้วนั้นมาวิเคราะห์ประเด็นดังต่อไปนี้ คือ (1) วิเคราะห์ศัพท์ ให้เห็นหน้าที่ของศัพท์ ที่มาของศัพท์ และประเภทของศัพท์ (2) วิเคราะห์คำ ให้เห็นถึงความหมายของคำ และคำแปลของคำ ตัวอย่างเช่น ศัพท์ว่า สุริโย บทว่า สุริโย เป็นศัพท์ดัตถิต แปลว่า “พระอาทิตย์” ทำหน้าที่เป็นบท กัตตา คือ ประธานในประโยค, มาจาก สूर แปลว่า “กล้ำหาญ” ประกอบกับ อีย ปัจจย, ในฎีกาอภิธานปิปปิกาท่านทำวิเคราะห์ไว้ว่า โลกานํ สूरภาวํ ชเนตติ สุริโย แปลว่า “ดาวใด ยังความเป็นผู้กล้าหาญ ย่อมให้เกิด แก่ชาวโลกทั้งหลาย เหตุนั้น ดาวนั้น ชื่อว่าผู้ยังความเป็นผู้กล้าหาญให้เกิด”, ลบ ภาว เหลือไว้แต่ สूर ลง อีย ปัจจยแทนบทที่เหลือ. สุริย เป็นปุงลิงค์(ลิงค์โดยสมมติ), เป็น อ การันต์ เมื่อประกอบกับ สิ จึงแปลงสระ อ กับ สิ เป็น โอ. สำเร็จรูปเป็น สุริโย

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาวิจัยเรื่องธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนา: การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์ มีการศึกษาประวัติและความเป็นมาของคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา โยชนาและปริวรรตธัมมปัทฏฐกถาคาถาโยชนาบาลีอักษรไทยเป็นบาลีอักษรโรมัน แปลธัมมปัทฏฐ

ถาถาโยชนาเป็นภาษาไทย และวิเคราะห์การนำเสนอเนื้อหาศัพท์และไวยากรณ์ใน
ธัมมปทัฏฐกถาถาโยชนา ผู้ที่มีความประสงค์จะทำการศึกษาวิจัยคัมภีร์อื่น ๆ สามารถ
นำรูปแบบ กระบวนการวิจัยนี้ไปปรับใช้ในการตีความคัมภีร์อื่น ๆ ได้

2. ควรทำวิจัยธัมมปทัฏฐกถาถาโยชนาให้ครบทั้ง 8 ภาค ถ้าทำการศึกษาวิจัย
ในระดับปริญญาโท ควรแยกทำการศึกษาวิจัยครั้งละ 1 ภาค ถ้าทำการศึกษาวิจัยในระดับ
ปริญญาเอก ควรทำการศึกษาวิจัยอย่างน้อย 2 ภาคขึ้นไป จนครบทั้ง 8 ภาค เพื่อเป็นประโยชน์
ต่อการศึกษาค้นคว้าหลักธรรมและองค์ความรู้ต่างๆที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาถา
โยชนา และเพื่อเป็นประโยชน์แก่วงการพระพุทธศาสนาที่เป็นสากลนานาชาติสืบไป

บรรณานุกรม

- ไกรวุฒิ มะโนรัตน์. (2549). **วรรณคดีบาลี**. กรุงเทพมหานคร: จริยสุนิทวงศ์การพิมพ์.
- คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2557). **พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค**
1. (พิมพ์ครั้งที่ 23). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2559). **วรรณคดีบาลี (Pali Literature) ฉบับปรับปรุง**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2550). **ศัพท์วิเคราะห์**. (พิมพ์ครั้งที่ 1).
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ เลียงเชียง.
- พระธรรมปิฎก. (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 9).
กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). **รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้**. (พิมพ์
ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปญญาทีโป (ยุติธรรม)). (2560). **คาถาธรรมบท : นัยการศึกษา
วิเคราะห์**. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2550). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**.
(พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). (2560). **อันเหลือเชื่อ**. (พิมพ์ครั้งที่ 1).

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บจก.ปัญญามิตร การพิมพ์.

พระมหามานะ มุณีวิโส (กลมกลาง). (2546). ปัญญาสาตก เรื่องที่ 1-7 : การตรวจชำระ และศึกษาเชิงวิเคราะห์. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสิริสุขมงคลมหาเถร. (2534). **ธัมมปทัฏฐกถาภาวโยชนา**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง.

เวทย์ บรรณกรกุล. (2544). ศึกษาวิเคราะห์อันตรคาถาในยมกวรรคคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2537). **พุทธวจนะในธรรมบท ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์. (2559). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท เล่ม 1**. (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.